

TURGUTLU ŞEHRİNİN MEKÂNSAL GELİŞİMİNİN (1950-2018) TARIM ARAZİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ¹

The Effect of Spatial Development of Turgutlu City on Agricultural Lands

Mehmet ÜZÜLMEZ²

Gümüşhane Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
mehmet_uzulmez@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-9116-0090

Ali YILMAZ

Uşak Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
ali.yilmaz@usak.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7762-3770

(Teslim: 6 Şubat 2021; Son Düzeltme: 4 Nisan 2021; Kabul: 6 Nisan 2021)
(Received: February 6, 2021; Last Revised: April 4, 2021; Accepted: April 6, 2021)

Abstract

Today, the occupation of agriculturally productive land has accelerated with the spatial development of cities. In particular, the importance of the lands around the cities established on these lands and continuing their growth towards these lands has started to increase. Turgutlu city, where the fertile farmland the Aegean region of Turkey was founded on the Gediz Plain. Spatial development of the city in time, I. and II. class has been on agricultural land. This situation leads to the loss of fertile agricultural land, poses a threat to the future of agricultural activities in the plain. In this study, the negative impact of the spatial expansion of the city of Turgutlu on agricultural lands, the loss of agricultural land was tried to be revealed. In this study, the zoning plans of Turgutlu city and the land and land use ability classes data of the General Directorate of Rural Services were used. From 1950, when the spatial development of the city has accelerated, approximately 1700 hectares of agricultural lands have been opened to settlement. In the future, the development of the city on fertile agricultural lands to the north must be prevented. As in the last development plan, the development of the city should be continued in the south-southeast direction.

Keywords: Turgutlu, city, spatial development, agricultural land, the effect.

Öz

Günümüzde, tarımsal açıdan verimli olan arazilerin işgali şehirlerin mekânsal gelişimiyle hızlanmıştır. Özellikle, söz konusu araziler üzerinde kurulmuş ve büyümesini bu arazilere doğru devam ettiren şehirlerin çevresindeki arazilerin önemi gittikçe artmaya başlamıştır. Turgutlu şehri, Ege Bölgesi'nde Türkiye'nin verimli tarım arazilerinin yer aldığı Gediz Ovası üzerinde kurulmuştur. Zaman içinde şehrin mekânsal gelişimi, çevresinde yer alan I. ve II. sınıf tarım arazileri üzerinde olmuştur. Verimli tarım arazilerinin kaybedilmesine yol açan bu durum, ovadaki tarım faaliyetlerinin geleceği açısından tehdit oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Turgutlu şehrinin mekânsal genişlemesinin tarım arazileri üzerindeki olumsuz etkisi, tarım arazisi kaybı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada, Turgutlu şehrine ait imar planları ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün toprak ve arazi kullanım kabiliyet sınıfları verileri kullanılmıştır. Şehrin mekânsal gelişiminin hızlandığı 1950'den günümüze verimli olan tarım arazilerinden yaklaşık 1700 hektarlık alan yerleşime açılmıştır. Gelecekte şehrin kuzeye doğru verimli tarım arazileri üzerindeki gelişiminin mutlaka önüne geçilmelidir. Son imar planında da olduğu gibi, şehrin gelişimi güney-güneydoğu yönünde devam ettirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Turgutlu, şehir, mekânsal gelişim, tarım arazisi, etki.

1. GİRİŞ

Günümüzde tarım yapılan arazilere teknolojinin katkısıyla yenilerin katılması ve tarımda sulama, gübreleme vb. etkenlerle verimliliğin artırılması

gayretleri, hızlı bir şekilde ilerlemektedir. Ancak her geçen gün artan dünya nüfusunun beslenmesinde ve tarıma dayalı sanayiye hammadde sağlanmasında, tarımsal üretiminin artırılması zorunluluğu da ortadadır. Tarımsal üretim açısından büyük önem

¹ Bu çalışma "Orta Gediz Havzası'nda Turgutlu ve Salihli Şehirlerinin Mekânsal Gelişiminin Tarımsal Arazi Üzerindeki Etkileri" başlıklı doktora tezinden türetilmiş ve çalışmada yer alan nüfus bilgileri güncellenmiştir.

² Sorumlu Yazar/ Corresponding author

taşıyan verimli tarım toprakları ise erozyon, kuraklık, tuzluluk, çölleşme gibi faktörlerin yanı sıra, şehirleşme ve sanayileşmenin yayılmasıyla gün geçtikçe azalmaktadır.

Birleşmiş Milletler, dünya nüfusunun %60'ının 2030 yılına kadar şehrsel alanlarda yaşayacağını belirtmektedir. Nüfusun şehirlerde hızlı bir şekilde artması, şehirlerin kırsal alanlara doğru büyüyeceği endişesini ortaya koymaktadır (Narducci vd., 2019). Bazı araştırmacılara göre şehirleşmenin, özellikle hızlı ekonomik büyüme ve şehrsel gelişme yaşayan bölgelerin genişlemesi tarım arazilerinin kaybına neden olmaktadır. Şehirleşmenin, hızlanan gelişimi ve tarım arazileri üzerine olan etkisiyle ilgili düşünceler son yıllarda gündem maddesi haline gelmiştir. Dünya genelinde birçok araştırmacı, şehirlerin gelişimiyle birlikte tarım arazilerindeki değişiklikleri ve şehirleşmenin itici güçlerine bağlı tarım arazilerinin dönüşümünü nicel olarak analiz etmek için çeşitli araştırmalar yürütmektedirler (Tang vd., 2008; Jiang, vd., 2012; Liu vd., 2012; Deng, vd., 2015).

Yerleşim alanlarının, içinden veya etrafından geçen karayolları ve demiryolları gibi ulaşım ağlarının çevresinde sanayi, ticaret, turizm, madencilik ve kamu yatırımları yapılmaktadır. Söz konusu yatırımlar, şehirlerin hangi yöne doğru büyüyeceğini gösteren faktörlerin başında gelmektedir. Böylece bu faktörler, tarım alanlarının işgal edilmesinde de ön plana çıkmaktadır. Türkiye'de şehirlerin alansal olarak büyümesini hızlandıran sanayi ve ticaret alanlarının çoğu, verimli tarım arazileri üzerinde kurulmuştur. Bu durum ise tarım alanlarındaki nüfusun ve yerleşme sayılarının artmasına neden olmuştur. Türkiye'de yerleşmelerin mekânsal gelişimi (Sargın, 1998; Sandal ve Gürbüz, 2003; Yılmaz, 2004; Sönmez, 2011; Sağlık ve Kelkit, 2012; Cengiz vd., 2014; Gülersoy, 2014; Şenol, 2014; Özcanlı ve Güzel, 2015), sanayi (Kara, 1988), hammadde alımı (Gülersoy, 2013; Arslan, 2018), turizm, baraj suları altında kalma (Yılmaz, 1996; Şahin, 2000; Koca, 2005; Sönmez, 2012; Arslan ve Ergül, 2014; Bakırcı, 2016) vb. nedenlerle tarım arazilerinin tarım dışı kullanımlarına ilişkin çok sayıda bilimsel çalışma bulunmaktadır (Özçağlar, 1994; Yılmaz, 2001; Bayar, 2004; Sever, 2005; Özgen ve Özçağlar, 2017).

1950 yılında, yaklaşık 21 milyon olan Türkiye nüfusunun %25'i şehirde yaşıyor iken, günümüzde 83 milyonu geçen ülke nüfusunun %90'ından fazlası şehirde yaşamaktadır (TÜİK, 2021). 1950'lerden sonra Türkiye'de tarımda makineleşme ve arazilerin miras yoluyla parçalanması neticesinde ortaya çıkan

işsizlik, şehirlerde hızlanan sanayi ve hizmet sektöründeki gelişmeler, eğitim ve sağlık durumunun iyileşmesi, ulaşım ağının gelişmesi gibi nedenler kırsal kesimden şehirlere göçü teşvik etmiştir (Tümertekin, 1968, 1977; Emiroğlu, 1981; Tandoğan, 1988; Doğanay, 1991, 2014; Özgür, 1995; Garipağaoğlu, 1999; Mutluer, 2003; Başel, 2007; Toroğlu, 2007; Gürbüz ve Karabulut, 2008; Işık, 2009, Doğan, 2018; Yiğit, 2019). Kırdan şehre olan göçlerle, nüfusları hızla artan şehir yerleşmelerinde konut, çeşitli hizmetler, rekreasyon, sosyal donatı ve sanayi faaliyetleri için yeni alanlara ihtiyaç duyulmuş, böylece şehirler çevrelerine doğru kontrolsüz bir şekilde büyümeye başlamıştır.

Turgutlu şehri³, yukarıda bahsedilen gelişmeler ölçüsünde nüfusu hızla artan şehirler içinde yer almıştır ve hala bu özelliğini devam ettirmektedir. Nüfusun artmasıyla birlikte şehrin mekânsal gelişimi de çevresinde bulunan verimli araziler üzerine doğru olmuştur. Bu çalışmada, Turgutlu şehrinin tarihi süreçteki mekânsal gelişiminin tarım alanlarına etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. ARAŞTIRMA SAHASININ YERİ

Turgutlu şehri, Ege Bölgesi'nin Asıl Ege Bölümü'nde yer almaktadır. Şehrin doğusunda Derbent Mahallesi, batısında İzmir'in Kemalpaşa ilçesine bağlı Yeniköy, kuzeyinde Çakal Azmağı gölleri, güneyinde de Çepni Bektaş Mahallesi bulunmaktadır. Turgutlu şehri, yaklaşık 27 km²lik alandan oluşmaktadır. Şehirden, doğu-batı ulaşımını sağlayan D300 (İzmir-Ankara) otoyolu ve demiryolu geçmektedir. Bozdağların kuzey etekleriyle Gediz Ovası'nın güney kesiminde yer alan Turgutlu şehrinin kuzeyinden Gediz Nehri, içinden de Irlamaz Deresi akış göstermektedir (Şekil 1; Foto 1).

3. MALZEME VE YÖNTEM

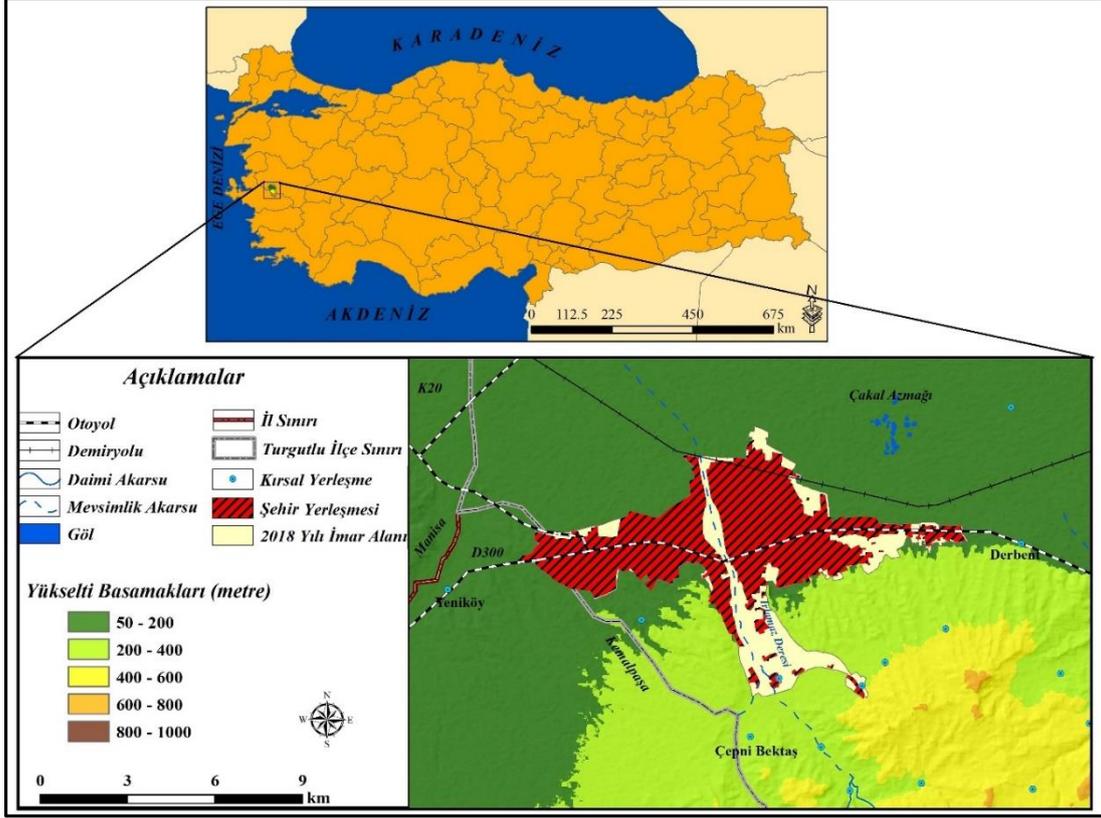
Araştırma sahasına ait nüfus bilgileri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nden, topoğrafya haritaları Harita Genel Müdürlüğü'nden, toprak ve arazi kullanım kabiliyet sınıfları Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 1984 yılı verilerinden, Turgutlu şehrine ait 1950-1990-2018 imar planları Turgutlu Belediyesi'nden ve haritaların altlıklarını oluşturan 30 metre çözünürlüklü Digital Elevation Model (Dem) verisi Aster Global Digital Elevation Model (GDEM)'den elde edilmiştir.

Harita Genel Müdürlüğü'nden temin edilen 1/25000 (k19c4, k19d3, k19d4, 119a1, 119a2, 119a3,

³ Çalışmadaki şehir kavramı, ilçe merkezinde yer alan şehrsel mahallelerin oluşturduğu alandır.

119b1, 119b2, 119b4 paftaları) ölçekli topoğrafya haritalarından yol, yerleşme, akarsu, göl gibi veriler sayısallaştırılmıştır. Aynı şekilde belediyeden temin edilen imar planları, çalışmaya göre şehrin gelişim alanları olarak yeniden düzenlenmiştir. Çalışmada haritaların oluşturulmasında Coğrafi Bilgi Sistemi programlarından Arc-Gis'in 10.4.1. versiyonu kullanılmıştır. Turgutlu şehrinin mekânsal gelişim süreci, şehrin nüfus gelişim sürecinde belirli dönemler

şeklinde ayrılabilir olan, 1923 yılı öncesi dönem, 1923-1950 yılları arası dönem, 1950-1990 yılları arası dönem ve 1990-2018 yılları arası dönem olarak dört dönemde incelenmiştir. Elde edilen veriler ile 1923'ten günümüze şehrin mekânsal gelişiminin çevresindeki hangi tür tarım arazileri (arazi kullanım kabiliyet sınıfları) üzerinde gerçekleştiği belirlenmiştir.

Şekil 1- Araştırma sahası ve yakın çevresinin lokasyon haritası.

Figure 1- Location map of the research site and its neighborhood.

Foto 1- Turgutlu şehri (güneyden bakış).

Photo 1- Turgutlu city (view from the south).

4. TURGUTLU ŞEHRİNİN MEKÂNSAL GELİŞİM SÜRECİ

Bu bölümde Turgutlu şehrinin mekânsal gelişim süreci; şehrin nüfus gelişimi, sosyo-ekonomik yapıdaki değişimler ve bunlara paralel olarak şehir içi arazi kullanımındaki gelişmeler belirli dönemler şeklinde ele alınacaktır.

4.1. 1923 Yılı Öncesi Dönem

Turgutlu'nun yerleşim tarihi ile ilgili bilgilere, ilk defa II. Bayezid devrine ait olan İcmal Tahrir defterinde rastlanmaktadır. O dönemde timar olarak tahsis edilen bir köyden bahsedilmekte ve ismi *Turudlu* olarak geçmektedir. Türkmen aşiretinin adı olması sebebiyle Turudlu yerleşim yeri, yine aynı aşiret tarafından kurulduğuna işaret etmektedir (Günay, 2011). Turgutlu'nun kuruluşu, tahrir defterindeki kayıtlara göre 1500'lü yıllara kadar gitmektedir. 1530 yılındaki kayıtlarda, Turudlu'da toplamda 240 hanelik yerleşik ve göçmen nüfusun olduğu belirtilmiştir. 1575 yılına gelindiğinde Cami, Orta, Sinan, Veled-i Menteşe ve Yeni Mescid olmak üzere beş mahalleye sahip olan Turudlu'da hane sayısı 279'a çıkmıştır (Çağlar, 2014). 1610 yılında, Turudlu'da Pazar kurulması kararı alınmasıyla yerleşim yeri, köyden kasaba durumuna geçmiş ve adı *kasaba* olarak anılmaya başlanmıştır (Emecen, 1995; Günay, 2011; Gökmen, 2016). Böylece Turgutlu, çevresine göre önemli bir yerleşim birimi haline gelmiştir.

1654 yılında Katip Çelebi, Turudlu'yu Manisa'nın baş nahiyesi olarak belirtmiş ve bu nahiyenin doğu tarafında dağ dibinde Palamut ve Akhisar'ın yer aldığını ifade etmiştir. Evliya Çelebi yazdığı Seyahatname adlı eserinde Turgutlu ile ilgili bilgiler vermiştir. Bu bilgilere göre Turgutlu'da, 160 parça köyün olduğu ve Turgutlu'ya ait müftünün, nakibin, kethüda ve serdarın bulunduğu, tüccarının, ayanının ve asker taifesinin yerleşim yerinde çok olduğu bunun yanında şehir halkının doğan çocuklarının da yeniçeri olduğu ifade edilmektedir (Gökmen, 2016). Katip Çelebi ve Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler Turgutlu'nun 17. yüzyıl ortasında nispeten büyük bir yerleşme olduğunu göstermektedir. Turgutlu'nun gelişimi, Osmanlı'nın ilk demiryolu hatlarından biri olan ve 1866 yılında ulaşımına açılan İzmir-Kasaba demiryolu hattı ile hızlanmıştır. Nitekim 1884 yılı Aydın Vilayeti Salnamesi'ne göre Turgutlu'da 6102 hane, 2 hastane, 1 kütüphane, 1 rüştiye, 26 sıbyan mektebi, 5 medrese, 27 cami, 9 fabrika, 841 dükkân, 13 han ve 5 hamamın olduğunun belirtilmesi (Köklü 1992; Ceylan, 2010), bu gelişmeyi doğrular niteliktedir.

Turgutlu'da, ilk belediye teşkilatı 1872 tarihinde kurulmuştur (Tekin, 2012). Belediye teşkilatının kurulmasıyla Turgutlu'nun şehirleşme süreci hızlanmıştır. 1923 öncesi dönemde Turgutlu yerleşimi, günümüzde Bozkurt, Turgutlar, İstiklal ve Özyurt mahallelerinin sınırları içinde kalan, Pazar Cami'nin kuzeyindeki kesimlerle, Limoncu Cami ve Tatar Cami'nin çevresindeki alanlara karşılık gelmektedir.

4.2. 1923-1950 Yılları Arası Dönem

Türkiye'de, Cumhuriyet ilan edildikten sonra ilk nüfus sayımı 1927 yılında gerçekleştirilmiştir. 1927 yılında Turgutlu şehrinin nüfusu, 16468 kişi olarak belirlenmiştir. 1935 yılında, 21676 kişi olan şehrin nüfusu 1950 yılında, 24916'ya ulaşmıştır.

Kurtuluş Savaşı sırasında 4 Eylül 1922 tarihinde Yunanlılar kaçarken, Turgutlu şehrindeki birçok evi, işyerini, ambarı ve depoları yakarak enkaz haline getirmiştir (Gülmez ve As, 2019). Şehrin büyük bölümü savaş sebebiyle yıkıma uğradığından, yeniden inşası zaman almıştır. Turgutlu'da modern sanayi anlamında ilk tesisin kurulması 1935 yılına dayanmaktadır. Söz konusu tesis, tuğla-kiremit fabrikası olup şehre yakın bir yer olan Kısmalı mevkiinde kurulmuştur. Burada kurulmasının nedeni, tuğla-kiremit yapımına en uygun olan toprakların varlığıdır. 1940'lı yıllara gelindiğinde ikinci bir tuğla fabrikası Zincirlikuyu civarında açılmıştır (Meşe, 2005). Turgutlu şehri için ilk imar planı, 1950 yılında yapılmış ve söz konusu yıla kadar şehrin plansız geliştiği söylenebilir. 1950 yılına kadar şehrin yerleşim alanında, kuzey-güney istikameti yönünde D300 karayolundan demiryolu istasyonuna kadar devam eden Atatürk Bulvarı ve Kervanyolu Caddesi önemlidir. Çünkü söz konusu caddeler demiryolu istasyonu ile karayolu arasındaki bağlantıyı kesintisiz sağlayan yollardır. Şehrin gelişimi de bu caddelerin çevrelerine doğru olmuştur. 1950 yılına kadar, şehrin yerleşim alanı ile demiryolu istasyonu arasında yaklaşık 1 km'lik boşluk bulunmaktaydı. Aynı şekilde Atatürk Bulvarı ile Kervanyolu Caddesi arasında ve güneyde yer alan karayoluna kadar arazilerin çoğuna yerleşilmemişti (Şekil 4).

4.3. 1950-1990 Yılları Arası Dönem

1950'ye kadar nispeten yavaş artış gösteren Turgutlu şehir nüfusu, 1950 sonrasında hızlı artmaya başlamıştır. 1950'de 24916 kişi olan şehir nüfusu, 1970 yılında 40986'ya, 1990 yılına gelindiğinde de 73634 kişiye yükselmiştir (Şekil 3). 1950'den sonra Turgutlu nüfusunun hızlı artışında şehre yönelik göçler etkili olmuştur. 1950'lilerin başında Bulgaristan'dan kalabalık kabileler halinde gelen Türkler bugün şehrin Yeni Mahalle olarak adlandırılan

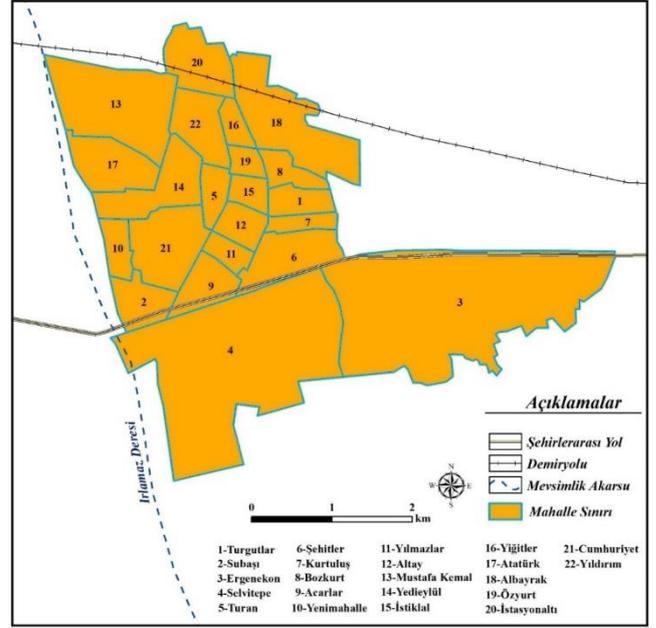
kesimine yerleşmiştir. 1950'lerden itibaren Turgutlu'da tuğla-kiremit fabrikalarının sayısı hızla artmaya başlamıştır. 1980'li yıllara gelindiğinde Turgutlu, Türkiye'de bir numaralı tuğla üretim merkezi haline gelmiştir (Arslan, 2018). Şehirde fabrikaların açılması çevre kır yerleşmelerinden ve il dışından insanları kendisine çekmiştir. 1950 yılında demiryolu istasyonu ile yerleşim alanı arasında henüz yerleşilmemiş geniş bir alan bulunurken, 1990 yılına gelindiğinde bu alan hızla yerleşilmiş ve şehrin yerleşim alanı demiryolunun kuzeyine geçerek büyümeye devam etmiştir. 1950-1990 döneminde Turgutlu şehrine il dışından, özellikle Doğu ve Güneydoğu illerinden göçler olmuştur. Bu göçlerle, şehirde yeni mahalleler kurulmaya başlamıştır. Örneğin; 1967 yılına kadar demiryolunun kuzeyinde yerleşim bulunmazken, 1990 yılına gelindiğinde şehrin kuzeyinde İstasyonaltı Mahallesi (Foto 2), 1989'da ise şehrin güneyinde Selvilitepe Mahallesi plansız şekilde ortaya çıkmıştır (Şekil 2).

1950-1990 döneminde şehrin yerleşim alanı, kuzeye, batıya ve güneye doğru genişlemiştir. 1950 yılında Kervanyolu Caddesi'nin çevresinde çok az yerleşim bulunurken 1990 yılına gelindiğinde söz konusu caddenin batı ve doğusu yerleşim alanına dönüşerek Irlamaz Deresi'ne dayanmıştır. Şehir alanının bu bölgeye doğru büyümesinin nedeni, Irlamaz Deresi'nin batısında kalan arazilerde tuğla-kiremit fabrikalarının açılmasıdır. Şehrin D300 otoyolunun güneyine doğru genişlemesi ise, Fatih Küçük Sanayi Sitesi'nin bu bölgede açılması ile olmuştur. Söz konusu sitenin açılması, çevresinde yer alan arazilerin arsaya dönüşmesine sebep olmuş ve burada çalışan kişiler, iş yerine yakın olmak için evler yapmaya başlamışlardır. Böylece, yerleşim alanı D300 otoyolunun güneyinde büyümeye başlamıştır (Şekil 4).

Foto 2- Demiryolunun kuzeyindeki İstasyonaltı Mahallesi.

Photo 2- İstasyonaltı Neighborhood to the north of the railway.

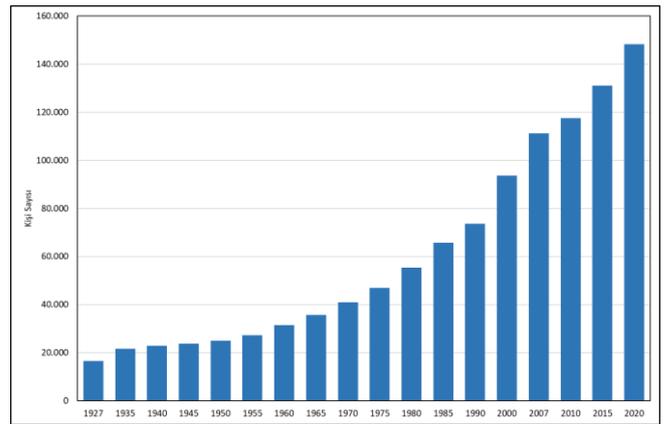

Şekil 2- Turgutlu şehrinin mahalleleri (2018).

Figure 2- Neighborhoods of Turgutlu city (2018).

4.4. 1990-2018 Yılları Arası Dönem

Turgutlu şehrinin nüfusu, 1990 yılında 73634 kişi iken 2020 yılına gelindiğinde 148221 kişiye yükselmiştir. Geçen 30 yıllık süre zarfında şehir nüfusu %101,29 oranında artış göstermiştir (Şekil 3). Sonuç olarak Turgutlu şehir nüfusu, özellikle 1950 sonrasında hızla artmıştır. Bunda, Turgutlu'nun, İzmir Ankara ana karayolu üzerinde yer alması, İzmir gibi büyük bir şehre yakınlığı, tuğla kiremit sanayisinin gelişmesi ve yoğun tarım üretimine bağlı istihdam oluşturması (göç alması) gibi faktörler etkili olmuştur.

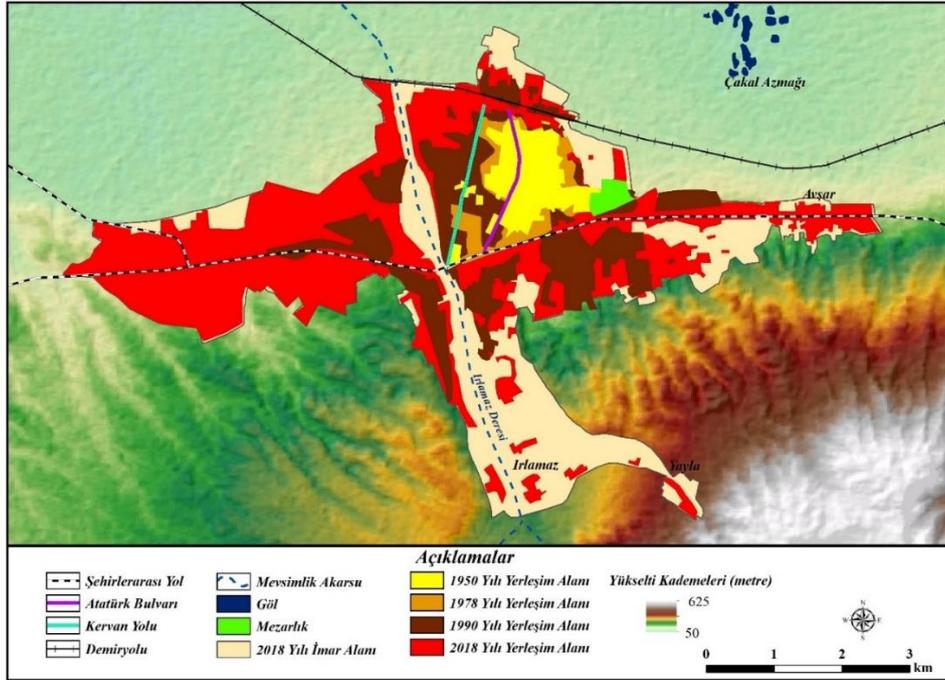

Şekil 3- Turgutlu şehir nüfusunun yıllara göre gelişimi (1927-2020) (TÜİK, 2021).

Figure 3- Development of Turgutlu city population by years (1927-2020) (TUİK, 2021).

1990 sonrası dönemde şehrin yerleşim alanı, Irlamaz Deresi ile Kervanyolu Caddesi arasında daha önce yerleşilmemiş olan arazilere doğru büyümüştür. Bu dönemde Irlamaz Deresi'nin batısı sanayi alanları olarak ayrıldığından söz konusu dere, konut yerleşim alanının batı sınırını oluşturmaktadır. Böylece şehrin konut yerleşim alanının büyümesi, güneye ve doğuya

doğru yönelmiştir. Bu dönemde, şehrin güneyinde yer alan Irlamaz ve Yayla mahalleleri ile doğusunda kalan Avşar Mahallesi, şehrin yerleşim alanına dâhil olmuştur. Yine bu dönemde, demiryolu istasyonunun kuzeyine doğru yerleşim alanının daha da genişlediği görülmektedir (Şekil 4).

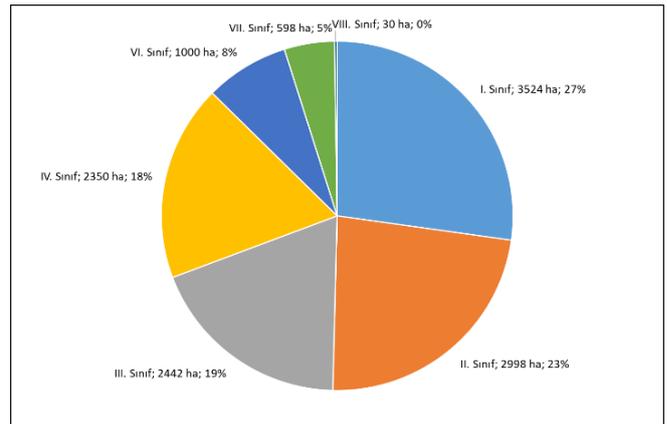

Şekil 4- Turgutlu şehrinin mekânsal gelişimi (1950-2018).

Figure 4- Spatial development of the city of Turgutlu (1950-2018).

5. ŞEHRİN MEKÂNSAL GELİŞİMİNİN TARIM ARAZİLERİ ÜZERİNE ETKİSİ

Turgutlu şehri ve yakın çevresi, toplamda 12995 hektarlık bir alana sahiptir. Bu alandaki arazi, arazi kullanım kabiliyet sınıflarına göre bakıldığında, %27'si I. sınıf (tarım) arazileri, %23'ü II. sınıf (tarım) arazileri, %19'u, III. sınıf (tarım) arazileri, %18'i IV. sınıf (tarım) arazileri, %8'i VI. sınıf araziler ve %5'i VII. sınıf arazilerden oluştuğu görülmektedir. Şehrin yakın çevresinde V. sınıf arazi bulunmamaktadır. Çakal Azmağı mevkiinde, göllerin oluşmasıyla birlikte burada yer alan III. sınıf arazinin yaklaşık 30 hektarlık alanı VIII. sınıf araziye dönüşmüştür (Şekil 5). Şehrin yakın çevresindeki I. ve II. sınıf verimli tarım arazileri, Turgutlu şehrinin hemen kuzeyinde doğu-batı uzantılı olarak yer almaktadır. Bu tarım arazilerinde tarımsal üretimde sulama yapılabilmektedir. III., IV., VI. ve VII. sınıf araziler ise, genellikle şehrin güneyinde yer almaktadır. Bu arazilerde ise sulama yapılamamakta, kuru tarım yapılmaktadır.

Şekil 5- Turgutlu şehri ve yakın çevresinde arazinin kabiliyet sınıflarına göre toplam hektarı ve oransal dağılımı (KHGM, 1984).

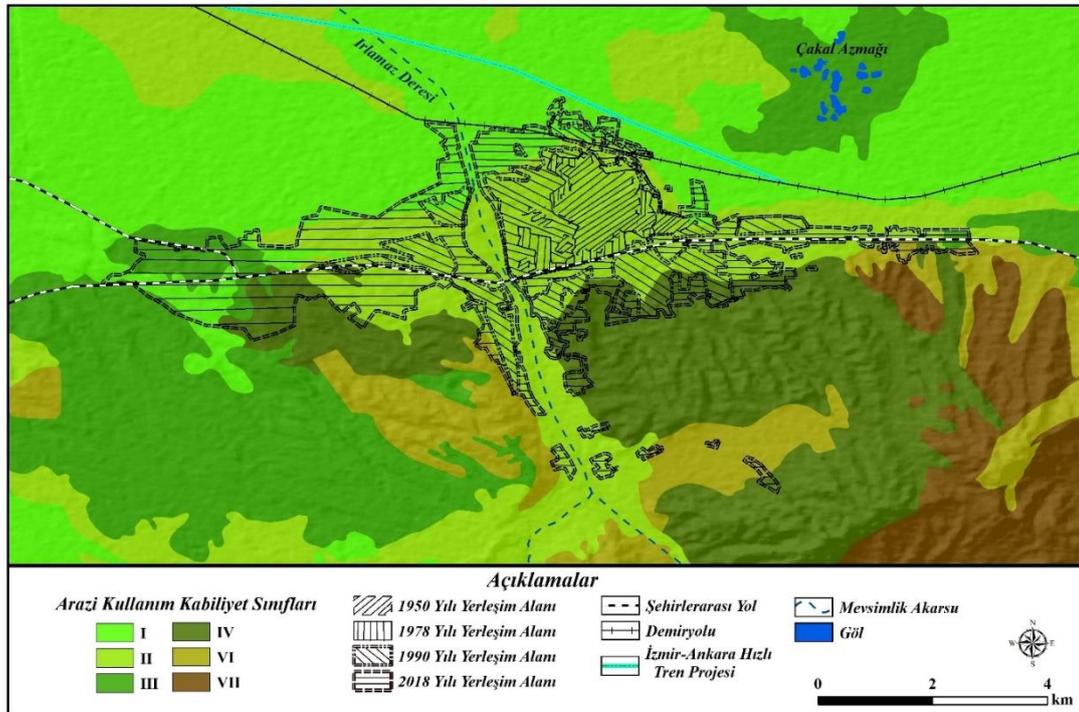
Figure 5- Total hectare and proportional distribution of the land according to capability classes in Turgutlu city and its vicinity (KHGM, 1984).

Turgutlu, ilk kuruluş yeri olarak II. sınıf tarım arazisi üzerinde kurulmuş ve gelişmiştir. 1950 yılı imar planına göre şehrin yerleşim alanı, 173 hektardan meydana gelmekte ve bu alanın tamamı II. sınıf verimli tarım arazisinden oluşmaktadır. 1978 yılına gelindiğinde, şehrin yerleşim alanı 214 hektara ulaşmış ve şehir II. sınıf tarım arazisi üzerinde 41 hektarlık alan daha işgal etmiştir. 1990 yılında şehrin yerleşim alanı 784 hektara çıktığında bu alanın büyük bölümü (668 hektarı) II. sınıf araziler üzerinde olmuştur. Yine, 72 hektarı IV. sınıf araziler, 43 hektarı I. sınıf ve 1 hektar kadarı da VI. sınıf araziler üzerinde olmuştur. 1990 yılında şehrin büyümesiyle, verimli tarım arazilerinin kaybı 711 hektara ulaşmıştır (Tablo 1). 2018 yılında 1966 hektara çıkan şehrin yerleşim alanının 1328 hektarı II. sınıf tarım arazileri üzerinde, 318 hektarı I. sınıf tarım arazileri üzerinde yer almıştır. Görüldüğü gibi Turgutlu şehri, mekânsal büyümesini geçmişten bu yana verimli olan tarım arazileri üzerine doğru devam ettirmektedir (Şekil 6).

Burada, Turgutlu şehrinin tarım arazileri üzerindeki mekânsal gelişiminin yanı sıra, şehir çevresinde gelişen tuğla kiremit sanayisinin toprak hammaddesini aldığı tarım arazileri üzerindeki olumsuz etkisini de ayrıca belirtmek gerekir. 1980'li yıllara kadar Turgutlu'da tuğla-kiremit fabrikaları, hammadde ihtiyacını Çakal Azmağı mevkiinden sağlamıştır. Bu alanda toprak alımlarına bağlı olarak 5-10 metre derinliğinde 100'e yakın çukur meydana gelmiştir. Bu çukurlar, yağmur suları ve taban suyu seviyesinin yükselmesiyle dolarak bahsedilen alanda, irili ufaklı gölcükler (Çakal Azmağı gölleri) oluşmuştur (Foto 3). Göllerin oluştuğu mevkide III. sınıf tarım arazisinden yaklaşık 30 hektarlık alan tarım dışı kalmıştır. Bu göllerin çevresinde bulunan tarım arazilerinde çeşitli hastalıklar, böcek ve taban suyu seviyesinin yükselmesi gibi olumsuzluklar yaşanmaya başlamıştır.

Tablo 1- Turgutlu şehrinin yıllara göre arazi kullanım kabiliyet sınıfları üzerinde mekânsal gelişimi (1950-2018).
Table 1- The spatial development of the city of Turgutlu on land use capability classes over the years (1950-2018).

Yerleşim Yılları	Şehrin Üzerinde Geliştiği Arazinin Kabiliyet Sınıflarına Göre Dağılımı (hektar)						Toplam Alan (hektar)
	I. Sınıf	II. Sınıf	III. Sınıf	IV. Sınıf	VI. Sınıf	VII. Sınıf	
1950	-	173	-	-	-	-	173
1978	-	214	-	-	-	-	214
1990	43	668	-	72	1	-	784
2018	318	1328	10	273	37	-	1966

Şekil 6- Turgutlu şehrinin yıllara göre arazi kullanım kabiliyet sınıfları üzerinde mekânsal gelişim haritası (1950-2018).

Figure 6- Spatial development map of the city of Turgutlu on land use capability classes by years (1950-2018).

Foto 3- Çakal Azmağı göllerinden bir görünüm.

Photo 3- A view from Çakal Azmağı lakes.

6. SONUÇ VE TARTIŞMA

Şehirlerin mekânsal gelişiminden etkilenen tarım arazileriyle ilgili literatürde pek çok çalışma bulunmaktadır. Tıpkı Gediz Ovası'nda verimli olan tarım arazilerinin üzerinde büyümesini sürdüren Turgutlu şehri gibi Türkiye'de birçok şehir, verimli ovalarda mekânsal olarak gelişmeye devam etmektedir. Nitekim bunlardan biri olan Sönmez'in (2011) yapmış olduğu Adana şehrinin alansal gelişimi ve yakın çevresinin arazi kullanımında meydana gelen değişimler adlı bir çalışmada, şehrin gelişimiyle Çukurova'daki narenciye bahçelerinin yerleşme amacıyla ortadan kalktığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca yakın zamana kadar sulama amacıyla kullanılan kanallar, 1980'li yıllarda şehre hızla eklenen yeni mahallelerin arasında kaldığı belirtilmiş ve böylece şehrin gelişiminden dolayı, verimli olan tarım arazilerinin yok oluşu vurgulanmıştır. Başka bir araştırma ise Özcanlı ve Güzel'in (2015) yaptığı Şanlıurfa şehrinin tarım arazileri üzerine etkisiyle ilgili çalışmadır. Bu çalışmada, Şanlıurfa şehrinin büyük bir bölümünün I. ve II. sınıf verimli tarım arazileri üzerine geliştiği ortaya koyulmuştur. Harran Ovası'nda yer alan bazı köyler imara açılmış ve bu durumdan verimli olan tarım arazileri de etkilenmiştir. Ayrıca Şanlıurfa-Adıyaman karayolunun genişletilmesiyle, çevresinde yer alan Antep Fıstığı bahçelerinin de yok olacağı belirtilmiştir. Yapılan bu çalışmalarda olduğu gibi verimli olan tarım arazileri, her zaman şehirlerin gelişiminden olumsuz etkilenmektedir. Şehirler mekânsal olarak genişirken, verimli olan tarım arazileri de işgal edilmektedir.

Turgutlu şehri, Ege Bölgesi'ndeki verimli ovalardan Gediz Ovası'nın güney kesiminde kurulmuş ve gelişmiştir. Şehrin 16. yüzyılın başlarında Yörük aşiretleri tarafından kurulduğu bilinmektedir. Turgutlu şehri geçmişten bu yana, verimli olan tarım arazileri, ulaşım avantajı, sanayileşme gibi faktörlere bağlı olarak gelişimini sürdürmüştür. Tarım işçiliği ve tuğla-kiremit fabrikalarının işgücü talebine bağlı olarak bölge içinden ve bölge dışından (özellikle, 1960'lı yıllardan sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden) gelen göçlerle nüfusu hızla artan şehir, yeni mahallelerin kurulmasıyla mekânsal büyümesini sürdürmüştür. Bu mekânsal büyüme, daha çok plansız olarak şehrin çeperlerinde ve verimli tarım arazileri üzerinde kaçak yapılaşmalar şeklinde olmuştur. Daha sonra bu alanların, şehrin imar planlarına dâhil edilmesiyle şehrin tarım arazileri üzerine doğru büyümesi devam etmiştir.

Turgutlu şehri, geçmişten bu yana tarım arazileri üzerine büyümesini sürdürmektedir. Şehrin mekânsal gelişimi 1950 sonrasında dışarıdan gelen göçlerle birlikte hızlanmıştır. 1950'den 2018 yılına kadar olan dönemde şehir yerleşmesi tarafından işgal edilen I., II. ve III. sınıf verimli tarım arazileri toplamda 1656 hektara ulaşarak % 857 oranında artmıştır.

Yakın zamana kadar şehrin mekânsal gelişimi, daha çok kuzeyinde yer alan verimli tarım arazileri üzerinde olmuştur. Turgutlu şehrinin son imar planına göre, şehrin gelişim yönü güney-güneydoğu şeklinde belirlenmiştir. Bu durum, verimli tarım alanlarının tarım dışı kullanımını önleme açısından nispeten olumlu bir yaklaşım olmakla birlikte, şehrin kuzeyinde (verimli tarım toprakları üzerinde şehrin gelişimini sürdürecektir şekilde), mevcut yerleşim alanına mücavir bazı alanların imara açıldığı da gözlenmiştir. Ayrıca Turgutlu şehrinin kuzeyinden geçecek olan, Ankara-İzmir hızlı tren hattının şehrin kuzeye doğru genişlemesini sürdürmesine neden olacağı düşünülmektedir.

Gelecekle ilgili olarak şehrin kuzeye doğru verimli tarım arazileri üzerindeki gelişiminin önüne geçilmelidir. Burada imar planının dışında kaçak yapılaşmaya kesinlikle müsaade edilmemelidir. Şehrin mekânsal gelişimi, güneye doğru Çepni Bektaş, Osmancık, Dalbahçe ve doğusunda bulunan Derbent mahallelerine doğru devam ettirilmelidir.

REFERANSLAR

- Arslan, F. ve Ergül, M. 2014. Çaygören Barajı sulama havzası ve çevresinde tarım faaliyetler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 171-190.
- Arslan, F. 2018. *Tuğla ve kiremit sanayisinin arazi kullanımına etkisi: Turgutlu örneği*. Uluslararası Turgutlu Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 2, 961-984, Turgutlu.
- Bakırcı, M. 2016. Barajların mekânın yeniden organizasyonuna etkileri: Melen Barajı örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 33, 439-464.
- Başel, H. 2007. Türkiye’de nüfus hareketlerinin ve iç göçün nedenleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 53, 515-542.
- Bayar, R. 2004. Cumhuriyet Döneminde Türkiye’nin arazi bölünüşü ve tarım alanlarındaki değişimler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2(1), 41-55.
- Cengiz, E. Ö., Çavuş, C. Z., Koç, T. 2014. Çanakkale ve Kepez yerleşmelerinde sulu tarım alanları kentleşme ilişkisi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 12(1), 69-88.
- Ceylan, M. A. 2010. Manisa-Uşak demiryolu ulaşımının yerleşme üzerine etkileri (II). *Marmara Coğrafya Dergisi*, 21, 1-26.
- Çağlar, İ. 2014. *Tanzimat’tan II. Meşrutiyet’e Turgutlu (1839-1908)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
- Deng, X., Huang, J., Rozelle, S., Zhang, J., Li, Z. 2015. Impact of urbanization on cultivated land changes in China. *Land Use Policy*, 45, 1-7.
- Doğan, M. 2018. Antalya şehrinin (Muratpaşa, Kepez, Döşemealtı, Aksu, Konyaaltı) gelişmesinde etkili olan faktörler. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 38, 187-201.
- Doğanay, H. 1991. Türkiye’de iç göçler ve başlıca sonuçları. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 133-150.
- Doğanay, H. 2014. *Türkiye beşeri coğrafyası* (genişletilmiş ve güncellenmiş 4. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Emecen, F. 1995. *Bir Osmanlı kasabasının kuruluşu ve yükselişi*. Turgutlu Sosyo-Ekonomik Tarihi Sempozyumu (Bildiriler) Kitabı, 55-59, Turgutlu.
- Emiroğlu, M. 1981. Türkiye’de son sayımlar ve kentleşme olayının boyutları. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 10, 43-82.
- Garipağaoğlu, N. 1999. Türkiye’de göç eden nüfusun ekonomik faaliyet kollarına dağılımı. *Türk Coğrafya Dergisi*, 34, 63-71.
- Gökmen, E. 2016. Hurufat kayıtlarına göre Turgutlu kasabasındaki dini-sosyal yapılar ile görevlileri (1690-1835). *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 338-377.
- Gülersoy, A. E. 2013. Çorum Merkez ilçede arazi kullanımının zamansal değişimi (1987-2011) ve çevresel etkileri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 11(2), 169-194.
- Gülersoy, A. E. 2014. Seferihisar’da arazi kullanımının zamansal değişimi (1984-2010) ve ideal arazi kullanımı için öneriler. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 155-180.
- Gülmez, N. ve As, B. 2019. Niyazi Dinçsoy’un hatıralarında Turgutlu’nun işgal ve kurtuluş günleri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(1), 284-312.
- Günay, M. 2011. Şer’iyye sicillerine göre XVII. yüzyılda Turgutlu kasabası. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 714-721.
- Gürbüz, M. ve Karabulut, M. 2008. Kırsal göçler ile sosyo-ekonomik özellikler arasındaki ilişkilerin analizi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 50, 37-60.
- Işık, Ş. 2009. Türkiye’de eğitim amaçlı göçler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 7(1), 27-37.
- Jiang, L., Deng, X., Seto, K. 2012. Multi-level modeling of urban expansion and cultivated land conversion for urban hotspot counties in China. *Landsc. Urban Plan*, 108, 131-139.
- Kara, H. 1988. Çukurova’da kentleşme ve sanayileşmenin tarım topraklarına etkisi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXXII: 267-281.
- Koca, N. 2005. Atikhisar Barajı’nın (Çanakkale) çevresel ve ekonomik etkileri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 10(14), 209-233.

- Köklü, N. 1992. Dünkü Manisa'dan görüntüler. *Manisa Dergisi*, 1, 5-11.
- Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 1984. Toprak ve arazi kullanım kabiliyet sınıfları. Ankara.
- Liu, Z., He, C., Zhang, Q., Huang, Q., Yang, Y. 2012. Extracting the dynamics of urban expansion in China using DMSP-OLS night time light data from 1992 to 2008. *Landsc. Urban Plan*, 106, 62-72.
- Meşe, K. I. 2005. *Turgutlu tarihi kent dokusunun incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Mutluer, M. 2003. *Uluslararası göçler ve Türkiye*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Narducci, J., Quintas-Soriana, C., Castro, A., Som-Castellano, R., Brandt, J. (2019). Implications of urban growth and farmland loss for ecosystem services in the western United States. *Land Use Policy* 86, 1-11.
- Özcanlı, M. ve Güzel, A. 2015. Şanlıurfa şehrinin alansal gelişiminin çevresindeki tarım arazilerine etkisi. *Turkish Studies*, 10(6), 723-744.
- Özçağlar, A. 1994. Çarşamba Ovası'nda ve yakın çevresinde araziden faydalanma. *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 3.
- Özgen, N. ve Özçağlar, A. 2017. Bismil ilçesinde tarımsal arazi kullanımı ve planlamaya yönelik kararlar. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 15(1), 77-107.
- Özgür, E. M. 1995. Türkiye'deki iç göçlerde Ankara ilinin yeri. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 4, 63-76.
- Sağlık, A. ve Kelkit, A. 2012. *Kentleşmenin tarım toprakları üzerindeki etkileri: Çanakkale kenti örneği*. Çanakkale Tarım Sempozyumu, 10-11 Ocak, 479-488, Çanakkale.
- Sandal, E. K. ve Gürbüz, M. 2003. Mersin şehrinin mekânsal gelişimi ve çevresindeki tarım alanlarının amaç dışı kullanımı. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(1), 117-130.
- Sargın, S. 1998. *Şehirlerin mekânsal gelişiminin tarım alanları üzerlerindeki etkilerinin örnek şehirlerde incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Sever, R. 2005. *Coğrafi açıdan bir araştırma: Çoruh Havzası enerji yatırım projeleri ve çevresel etkileri*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Sönmez, M. E. 2011. Adana şehrinin alansal gelişimi ve yakın çevresinin arazi kullanımında meydana gelen değişimler. *Türk Coğrafya Dergisi*, 57, 55-69.
- Sönmez, M. E. 2012. Barajların mekân üzerindeki olumsuz etkileri ve Türkiye'den örnekler. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 213-231.
- Şahin, K. 2000. Altinkaya baraj gölü suları altında kalan köylerden göç edenlerin karşılaştıkları sorunlar ve Vezirköprü şehrine etkileri. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 85-99.
- Şenol, E. 2014. Amasya kentinin Cumhuriyet Dönemi mekânsal gelişimi ve tarım alanlarının amaç dışı kullanımı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(30), 228-242.
- Tandoğan, A. 1988. *Türkiye'de 1975-1980 döneminde iller arası göçler*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi: 27.
- Tang, J., Wang, L., Yao, Z. 2008. Analyses of urban landscape dynamics using multi-temporal satellite images: a comparison of two petroleum-oriented cities. *Landsc. Urban Plan*, 87, 269-278.
- Tekin, S. 2012. Temettüat defterlerine göre Turgutlu'nun sosyal ve ekonomik durumu. *Tarih Okulu Dergisi*, 12, 193-220.
- Toroğlu, E. 2007. Niğde ilinde göç faktörleri ve göçler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 5(1), 75-96.
- Tümertekin, E. 1968. *Türkiye'de iç göçler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1371.
- Tümertekin, E. 1977. Türkiye'de iç göçler üzerine. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 22, 29-42.
- Türkiye İstatistik Kurumu, 2021. Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları.
- Üzülmez, M. 2019. *Orta Gediz Havzası'nda Turgutlu ve Salihli şehirlerinin mekânsal gelişiminin tarımsal arazi üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uşak Üniversitesi.
- Yılmaz, A. 2004. Samsun kentinin yeni gelişim alanları: Atakum, Atakent ve Kurupelit. *Türk Coğrafya Dergisi*, 42, 59-72.

- Yılmaz, C. 1996. Sulama amaçlı baraj suları altında kalan tarım alanları ve Derbent Barajı Bafra Ovası sulama projesi. *Akademik Açı Dergisi*, 2.
- Yılmaz, Ö. 2001. Tarım alanlarının amaç dışı kullanımı ve Afyon örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 151-164.
- Yiğit, İ. 2019. Çankırı şehrinin mekânsal gelişimi. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 39, 203-220.
- 1/25000 ölçekli Turgutlu topoğrafya haritaları, Harita Genel Müdürlüğü, Ankara.
- 1950, 1990 ve 2018 imar planı, Turgutlu Belediyesi.

